

ПОЛІТИКА ДЕКОМУНІЗАЦІЇ В ХАРКОВІ: БИТВА ЗА ІДЕНТИЧНОСТІ

Галина Куц

доктор політичних наук, професор кафедри політології, соціології та культурології, Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, вулиця Алчевських, 22, 61002, Харків, Україна, kuts.niss@gmail.com, <http://orcid.org/0000-0002-7263-1958>

Харківщина – це сьогодні регіон покордоння з Росією та прифронтна область, в якій один із найвищих показників чисельності внутрішньо переміщених осіб внаслідок гібридної війни на Донбасі. Домінантою сучасних гібридних воєн є інформаційні війни, які ведуться не за території, а за перекодування та руйнування ідентичності. Процес декомунізації, який активно стартував в Україні після прийняття у 2015 р. пакету декомунізаційних законів, став у Харкові ареною битви за ідентичності.

Ключовою рисою декомунізаційної політики у Харкові стала контрверсійність, яка відстежувалася чи не на кожному етапі процесу декомунізації. Контрверсійність проявлялася у протидії процесу декомунізації, його саботуванні, затягуванні, імітації, демонстрації сили та зневаги до думки різних спільнот харків'ян стосовно топонімічної політики тощо. У цілому, ефективності декомунізації в Харкові сприяла насамперед активна позиція громадськості – носіїв української ідентичності.

Виділено три етапи у здійсненні політики декомунізації в Харкові та продемонстровано ознаки контрверсійності декомунізаційної політики на кожному з них: декомунізаційний період, постдекомунізаційний період, рекомунізаційний період. Декомунізація витіснила з мапи Харкова більшість топонімів, які були маркерами радянської ідентичності. Аргументовано, що саме у постдекомунізаційний період у Харкові активізувалися процеси переформатування колишнього типу зникаючої радянської ідентичності у неорадянський тип колективної ідентичності. З-поміж базових маркерів неорадянського типу колективної ідентичності виділено три групи стереотипів, які активно втілюються у масову свідомість у постдекомунізаційному Харкові: радянські; проросійські; православно-московські.

Агресивні методи стереотипізації призвели до перекодування та оновлення стереотипів, пов'язаних з радянським минулим. Ключовим маркером контрверсійності декомунізаційної політики в Харкові стала ідеологема Жукова. Жуков – радянський маршал сталінської епохи, який для носіїв неорадянського типу колективної ідентичності відіграє наразі стержневу роль у позиціонуванні власної ідентичності.

Ключові слова: декомунізація, ідентичність, Харків, Жуков, політичний стереотип, неорадянська ідентичність, гібридна війна.

THE POLICY OF DECOMMUNIZATION IN KHARKIV: THE FIGHT FOR IDENTITY

Halyna Kuts

Doctor of Political Sciences, Professor at Political, Social and Cultural Studies Department,
H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University,
Alchevskyyh Str., 22, 61002, Kharkiv, Ukraine,
kuts.niss@gmail.com, <http://orcid.org/0000-0002-7263-1958>

Today Kharkiv is the border region with Russia and the frontline region, which is one of the highest numbers of internally displaced persons due to the hybrid war in the Donbas. The dominant idea of modern hybrid wars is the information wars, which are fought not for territories, but for the recoding and destruction of identity. The process of decommunization, which actively started in Ukraine after the adoption of the package of decommunization laws in 2015, has become the battlefield for identity in Kharkiv.

A key feature of Kharkiv's decommunization policy was its hybridity, which was monitored almost at every stage of the decommunization process. Hybridity was manifested in counteracting the process of decommunization, its sabotaging, delaying, imitation, demonstration of power and disregard for the opinion of different communities of the inhabitants of Kharkiv regarding toponymic policies, etc. In general, the effective public position of carriers of Ukrainian identity contributed to the effectiveness of decommunization in Kharkiv.

The three stages in the implementation of the decommunization policy in Kharkiv are distinguished and the signs of hybridity of the decommunization policy are demonstrated in each of them: the decommunization period, the post-decommunization period, the re-communisation period. Decommunization displaced most of the place names from the Kharkiv map, which were markers of Soviet identity. It was well-reasoned that the processes of reformatting the former type of disappearing Soviet identity into the neo-Soviet type of collective identity were intensified in the post-decommunization period in Kharkiv. Among the basic markers of the neo-Soviet type of collective identity, there are three groups of stereotypes that are actively embodied in the mass consciousness in post-decommunization Kharkiv: Soviet; pro-Russian; Orthodox-Moscow.

Aggressive methods of stereotyping have led to the recoding and updating of stereotypes related to the Soviet past. Zhukov's ideologue became a key marker of the hybridity of decommunization policy in Kharkiv. Zhukov is a Soviet marshal of the Stalin era, who plays a main role in positioning his own identity for non-Soviet types of collective identity.

Keywords: decommunization, identity, Kharkiv, Zhukov, political stereotype, neo-Soviet identity, hybrid war.

Для політичного простору сучасної України, проти якої з 2014 року ведеться гібридна війна з боку Російської Федерації, надактуальним є захист власного інформаційного простору від деструктивних гібридних технологій. У Доктрині інформаційної безпеки України зазначається: «застосування Російською Федерацією технологій гібридної війни проти України перетворило інформаційну сферу на ключову арену протиборства» (Указ Президента України 2017). Російська Федерація саме проти України використовує найновіші інформаційні технології впливу на свідомість громадян, спрямовані на розколи між суспільними групами, розпалювання національної та релігійної ворожнечі, пропаганду агресивної війни тощо.

Домінантою сучасних гібридних воєн є інформаційні війни, які ведуться не за території, а за перекодування та руйнування ідентичності (Rushchenko 2015). Політичні стереотипи, за допомогою яких здійснюється перекодування ідентичності, перетворилися на зброю в інформаційних війнах сучасності. Специфіка технологій гібридної війни полягає в тому, що шляхом використання інструментарію демократичного дискурсу (наприклад, інститут референдуму), вони насамперед спрямовані на девальвацію демократичних цінностей та руйнування досягнень демократії. Задля ефективності процесу демократизації Україна потребує виваженої інформаційної політики, спрямованої на забезпечення її національних інтересів, зокрема, у сфері декомунізації.

Втім, процес декомунізації у Харкові перетворився на арену битви за ідентичності з використанням деструктивних стереотипів, якими вносилися постійні конфлікти та розколи між спільнотами харків'ян.

Методологічною основою дослідження стали напрацювання у трьох вимірах: проблематика декомунізації на регіональному рівні в Україні (М. Гарбар, О. Дьякова, Л. Коваленко, В. Машкіна, Є. Рубашенко, В. Сичова, М. Тахтаулова, Д. Чорний та ін.), дискурс соціально-політичної ідентичності (Т. Адорно, Дж. Барбер, З. Бауман, Е. Гідденс, Дж. Грей, А. Девіс, Е. Еріксон, Й. Корженєвська-Берчинська, Р. Лассуел, Р. Маркузе, С. Московічі, Дж. Тернер, З. Фрейд, Е. Фромм, В. Хьосле та ін.), концепції стереотипізації (Т. Адорно, М. Гібернау, У. Ліппманн, С. Московічі, Г. Олпорт, Г. Теджфел, Дж. Фішмен, З. Фрейд, К. Юнг та ін.).

В останні роки в Україні запущені потужні процеси перекодування національної ідентичності українців. Детермінантами цих процесів стали Революція Гідності (2013–2014 рр.) та російсько-українська гібридна війна (розпочалася у 2014 р. і триває до сих пір). Використовуючи концепт «російсько-українська гібридна війна», ми опираємося на праці теоретиків у сфері національної безпеки України, які одними з перших увели його в науковий обіг в український політичний дискурс (Horbulin et al. 2017).

У постмайданній ідентичності українців вагомого значення набули категорії самоорганізації, взаємодопомоги, самопожертви, солідарності, довіри та ін. При формуванні потужного волонтерського руху для допомоги армії під час гібридної російсько-української війни у масовій свідомості індивідів, причетних до волонтерства, спостерігалось позбавлення від домінування ідей патерналізму – характерної риси радянського типу ідентичності (Kuts 2014).

У цілому, українська ідентичність характеризується цікавим поєднанням базових параметрів, які певним чином споріднюють її з європейським типом ідентичності (Kuts 2019). Для європейської ідентичності об'єднуючими ідеями стали: афінська демократія, християнство, римське право (Foucher 1999). У структуру української ідентичності також вписані ідеї демократії та християнства, хоча наразі проявляється власна специфіка у позиціонуванні цих ідей.

Задля розуміння суті феномену ідентичності, звернемося до концепції М. Гібернау. Під національною ідентичністю мається на увазі «колективне чуття, зіперте на віру в належність до однієї нації і в спільність більшості атрибутів, які роблять її відмінною від більшості націй» (Guibernau 2012, 20). А визначальними критеріями ідентичності є «неперервність у часі й диференціація від інших» (Guibernau 2012, 10). Тобто, колективна ідентичність передбачає тривале позиціонування індивіда як представника певної спільноти, що поділяє її базові цінності, які відрізняються від ціннісних установок інших спільнот.

Продуктивним для нашого дослідження є розуміння концепту колективної ідентичності, запропоноване Дж. Грєем. На думку теоретика, в реальному світі нашу ідентичність визначають прив'язаності до історії, національності, культури тощо (Gray 2003, 19). Через набір таких зв'язків індивід ототожнює себе з певною спільнотою.

Слід розуміти штучність конструкту «колективна ідентичність». Колективна ідентичність формується соціумом, це явище набуває, а не природне (Kuts 2007). Спільний позитивний досвід може стати основою для стійкості національної ідентичності.

Задля зміцнення почуття спільної ідентичності, зазначала Е. Томпсон, вагомої значимості набувають пам'ятки та священні: «наявність певної кількості таких речей є звичайною справою для кожної культури. Для того, щоб народ мав відчуття власної ідентичності, деякі місця повинні бути в уяві етнічної групи особливо значущими» (Thompson 2006, 147). Тобто, процеси декомунізації в Україні сприяли зникненню ідентичності радянського типу.

У формуванні моделей колективної ідентичності, на думку М. Гібернау, важлива роль належить домінуючим стереотипам, що передбачає здійснення процесу стереотипізації. Під стереотипізацією розуміється відбір або гіперболізація характерних рис певного об'єкту чи явища (Guibernau 2012, 20). Тобто, при формуванні колективної ідентичності слід виділяти ті спільні риси окремої спільноти, яким притаманний позитивний потенціал, активно впроваджуючи їх.

У структурі стійких колективних ідентичностей можна виділити ядро (набір потужних архетипів) та периферію (змінні стереотипи). Саме через ядро стійкі ідентичності отримують постійне живлення. Для ілюстрації уявімо соняшник, де серединка з плодами (насінням) – це ядро, пелюстки навколо серединки – це змінні стереотипи, а стебло, з'єднане з ядром – укорінює та постійно його підживлює. Тобто, якщо є коріння – то будуть і плоди (майбутнє). Наприклад, архетипи козацтва, Майдану, Небесної Сотні, Томосу та ін. відносяться до ядра укорінено-української ідентичності. Стереотипи – це змінні елементи, видимі маркери ідентичності, з-поміж яких обираються найбільш актуальні для певного періоду часу (наприклад, державна символіка, вишиванки, історичні пам'ятки та ін.). Втім, маніпуляції стосовно формування колективних ідентичностей мають місце за умови їхньої плинності та нестійкості. У такому разі у структурі нестійких колективних ідентичностей відсутнє ядро (потужні архетипи), вони невикорінені, на передньому плані – лише периферія (стереотипи).

Звернемося до проблематики політичних стереотипів, оскільки саме за допомогою стереотипів здійснюється переформатування ідентичності.

Концепт стереотипу з'явився у соціальних науках завдяки американському журналісту У. Ліппману, який першим увів його в науковий обіг, запозичивши це поняття з термінології поліграфічного виробництва. Термін «стереотип» використовувався у типографії

для означення монолітної печатної форми (кліше), в яку заливалася фарба. За аналогією, такі ж кліше існують у свідомості людей. Причому, «заливається» в них не фарба, а інформація, за допомогою якої формується громадська думка. Тобто, на шляху нашого пізнання знаходяться своєрідні фільтри – стереотипи, через які нова інформація просіюється, спрощується та набирає форми певного – раніше сформованого – шаблону. Характерною рисою стереотипу є його емоційна насиченість, стереотипи спрощують та «скорочують» процеси сприйняття і розуміння, вони характеризуються підвищеною стійкістю.

Цікаво, що гібридні технології з боку Росії, які спрямовані на масову свідомість пострадянського населення України, пов'язані із внесенням розколів між спільнотами. Ці технології детермінують дезорієнтацію у масиві інформації постійним продукуванням фейкових новин тощо. Врешті, люди, що підпадають під пресинг таких інформаційних технологій, сумніваються у всьому і не в змозі приймати виважені рішення. І саме такі люди, які не знають чого хочуть, у першу чергу підпадають під дію стереотипізації. В останні роки соціологічні опитування демонструють, що відсоток людей, які не можуть визначитися з відповідями навіть на прості питання суспільно-політичного життя, доволі високий. Там, де їх відсоток вищий – там більше людей, що здатні легко підпадати під дію стереотипів та популістських технологій. Отже, гібридними технологіями розмивається ідентичність. Наступний крок – швидке переформатування «розмитой» ідентичності шляхом агресивної стереотипізації: внесення у масову свідомість давніх або нових (перекодованих) стереотипів російсько-радянського типу. Радянський тип ідентичності – давній, зникаючий, його носіїв все менше. Тому для збільшення кількості носіїв неорадянського типу ідентичності використовуються різноманітні технології стереотипізації.

Слід також зважати, що для людей «розмитой» ідентичності стереотипи – це своєрідне ругувальне коло, від якого їм дуже важко відмовитися. Тим більше, переконати їх у деструктивності певних стереотипів неможливо, оскільки на рівні розвінчування стереотипів логіка та апеляція до розуму не працює. Адже стереотипи втілюються на емоційному рівні. Тому здолати певні стереотипи – марна справа, їх треба витіснити та підмінити. Деструктивні стереотипи слід витіснити конструктивними стереотипами.

Росія активно використовує технології стереотипізації у формуванні колективних ідентичностей. Прикладом може слугувати перекодування стереотипів для закріплення образу «Дня Перемоги» як ключового для російсько-радянської ідентичності. У формуванні цього образу фіксується увага лише на даті 9 травня 1945 р., щоб нівелювати роль європейських союзників у перемозі в Другій світовій війні, які ключовою датою закінчення війни вважають 08.05.1945 р. Тобто, Росія всі лаври переможця у війні прагне забрати собі. Крім того, у дискурсі «Великої Перемоги» використовується дефініція «Велика вітчизняна війна», а не «Друга світова війна», що пов'язано з технологіями підміни історичної пам'яті. Бо Велику вітчизняну війну окреслюють терміном 1941–1945 роки. І при такому підході можна не пояснювати носіям російсько-радянського типу ідентичності, що війна почалася двома роками раніше зі спільних дій Сталіна та Гітлера. Образ «Дня Перемоги» є ключовим для цементування ідентичності російсько-радянського типу не лише на теренах Росії, але й за її межами на територіях пострадянських країн.

Цікавим у цьому контексті є перекодування стереотипу так званої «георгіївської стрічки» (чорно-помаранчевої), яку перетворили на своєрідний символ дня Перемоги. Більшість носіїв російсько-радянського типу ідентичності сьогодні впевнені, що «георгіївська стрічка» завжди символізувала війну та перемогу СРСР в ній. Але стереотипізація цієї стрічки відбулася недавно – у 2005 році. Саме тоді георгіївську стрічку масово і безкоштовно роздавали перед 9 травня у Росії, в Україні, пояснюючи, що це символ дня Перемоги. До голосу дійсних ветеранів, учасників бойових дій Другої світової війни, яких у той час в живих залишилося небагато, ніхто не прислухався. А ветерани ображалися на введення нового стереотипу та підміну символіки. Бо в їхній пам'яті чорно-помаранчева стрічка співвідносилася з армією генерала Власова, який воював на стороні Гітлера. Врешті, через активне та агресивне перекодування стереотипу так звана георгіївська стрічка стала вважатися чи не найголовнішим символом Дня Перемоги.

Слід зазначити, що декомунізація витіснила з мапи Харкова більшість топонімів, які були радянськими маркерами, та запустила процеси переформатування колишнього типу зникаючої радянської ідентичності у неорадянський тип колективної ідентичності. З-поміж

домінуючих маркерів неорадянського типу колективної ідентичності, які використовувалися під час декомунізації в Харкові, можна виокремити три групи стереотипів, що активно втілюються у масову свідомість: радянські; проросійські; православно-московські.

Процес декомунізації активно стартував в Україні після прийняття у 2015 р. пакету декомунізаційних законів, зокрема, Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» (Закон України 2015).

Під час здійснення декомунізації Харківською міською радою у 2015–2016 рр. було перейменовано понад 200 об'єктів топоніміки (MediaPort 2019a).

Домінантною рисою декомунізаційної політики у тогочасному Харкові стала контроверсійність, яка відстежувалася чи не на кожному етапі процесу декомунізації. Контроверсійність проявлялася у протидії процесу декомунізації, його саботуванні, затягуванні, імітації, демонстрації сили та зневаги до думки різних спільнот харків'ян стосовно топонімічної політики тощо.

У цілому, ефективності декомунізації сприяла насамперед активна позиція громадськості – носіїв української ідентичності. Пік протистоянь між міською владою Харкова, яка певним чином саботувала процеси декомунізації, та активними громадянами, що вимагали чіткого дотримання норм декомунізаційних законів, відбувся під час організації Громадських слухань восени 2015 р.

Спочатку відбувалися Громадські слухання в районах Харкова. Вони стали майданчиками для міської влади щодо відпрацювання технологій саботування у проведенні декомунізації вже на загальноміських Громадських слуханнях. Ці слухання організовувалися таким чином, щоб зали були щент заповнені псевдогромадськістю: людьми, які не з власного бажання вирішили брати участь у слуханнях. Постійно складалося враження, що у всіх районах цих представників псевдогромадськості організовували «зверху» для участі у Громадських слуханнях. Ці люди переважно або індивідуально ставилися до питань декомунізації, або були відвертими противниками цього процесу. Переважно це були представники різних державних інституцій: чиновники, вчителі, лікарі та ін. Вони прагнули якомога швидше і без обговорень проголосувати за всі топонімічні новачки, які пропонують органами влади. Саме вони були доволі агресивно налаштованими проти проукраїнських активістів, що прагнули відкритого обговорення кожної позиції, дотримання законності у прийнятті рішень по перейменуванню об'єктів топоніміки Харкова.

Цікавою особливістю районних Громадських слухань була участь у них представників релігійної спільноти – священників Української православної церкви, центр якої розташований у Москві (фактично, це проросійська релігійна спільнота). Саме до їхніх озвучених прохань щодо перейменувань об'єктів топоніміки представники президій Громадських слухань уважно дослухалися та рекомендували підтримати голосуванням. А думки представників проукраїнської активної громадськості, які з власної ініціативи відвідували слухання та пропонували дати певним вулицям імена діячів, що здійснили вагомий внесок в розбудову Української держави, переважно ігнорували. Адже інертна більшість, яка дружно голосувала за перейменування, прислухалася лише до рекомендацій представників влади, ігноруючи аргументацію небайдужих до процесу декомунізації харків'ян. Врешті, на мапі Харкова з'явилися вулиці, назви яких запропонувало лобі з осіб священників (Московський патріархат). Наприклад, колишню вулицю Блюхера (була названа в честь радянського військового діяча), що підлягала декомунізації, представники студентських та освітянських спільнот Харкова просили назвати «Освітнянська». Саме на цій вулиці розміщені різні університети (педагогічний, фармацевтичний). Через це станція метро на цій вулиці носить назву «Студентська». Але лобі священників Московського патріархату внесли пропозицію назвати вулицю в честь храму, який там розташований (Святого Валентина). І сьогодні вулиця носить назву «Валентинівська».

Слід зазначити, що місцева влада у перейменуванні топонімів на честь храмів, які розташовані на певній вулиці чи проспекті, прислухалася лише до думки представників однієї конфесії – Української православної церкви, центр якої знаходиться у Москві. Раніше в назві цієї конфесії була відображена російсько-московська приналежність: УПЦ МП – Українська православна церква Московського патріархату. Втім, згодом назву змінили, що також вказує на контроверсійність московської релігійної політики в Україні. Адже пе-

ресічні люди після зникнення у назві конфесії доповнення МП (Московський патріархат) вважають що церква українською, не догадуючись, що її центр у Росії. Тобто, у Харкові замість колишніх радянсько-комуністичних топонімів було введено ряд нових православ-но-московських топонімів.

Контроверсійність декомунізації у Харкові проявлялася також у тому, що загально-міські Громадські слухання щодо перейменувань об'єктів топоніміки постійно були під загрозою зривів. Слухання розпочалися 11.11.2015 р., але так і не завершилися через небажання знайти порозуміння між представниками влади та громадськістю (Euro.Kharkiv 2015). Загальноміські Громадські слухання були перенесені на 12.11.2015 р. Майданчик під кіноконцертним залом «Україна» у Харкові, де відбувалися Громадські слухання з питань декомунізації, за декілька годин до початку слухань був заповнений людьми, організованими за допомогою адміністративного ресурсу (комунальники, вчителі, лікарі). Ці люди не з власної ініціативи вирішили взяти участь у слуханнях. Тобто, була використана та ж сама технологія, яка раніше була апробована на районних Громадських слуханнях: заповнити зал інертними лояльними людьми, які будуть зображати громадськість та швидко проголосують за усі топонімічні новації, схвалені органами влади. Через тривале очікування на холодній вулиці ці люди переважно були агресивні та озлоблені, їх драгували і слухання, і проблема декомунізації, і проукраїнські активісти, які також прагнули взяти участь у процесі перейменування об'єктів топоніміки. Обстановка вже до початку слухань була напруженою та конфліктною.

Одразу після початку слухань проукраїнські активісти ставили вимогу до представників президії проводити слухання державною мовою, але ці вимоги ігнорувалися. Зі сцени швидко зачитувалися пропозиції щодо перейменувань. Загальне збурення почалося, коли надто явно виявилася імітація процесу декомунізації. Контроверсійність позиції місцевої влади проявилася в тому, що на громадських слуханнях під виглядом здійснення декомунізації оголошувалися колишні назви окремих топонімів з поясненнями зміни їхнього значення. Так, наприклад, пропонувалося перейменувати райони Харкова: Дзержинський – у Дзержинський, Жовтневий – у Жовтневий, Фрунзенський – у Фрунзенський. Тобто, президія прагнула перекопати громадськість залишити частину колишніх топонімів, «навантажуючи» їх новими сенсами. Пояснювали, що існують інші значимі особистості з прізвищами Дзержинський та Фрунзе. А щодо топоніму «Жовтневий» обґрунтовували, що цей район буде названо на честь місяця, в якому Україна була звільнена від фашистських загарбників. Хоча Жовтневий район був названий на честь Жовтневої соціалістичної революції та утворений постановою Всеукраїнського центрального виконавчого комітету у 1932 році.

На слуханнях блокувалися виступи проукраїнських активістів. Сцену охороняли хлопці в камуфляжі, вони захищали громадських активістів. Серед них були учасники бойових дій на Донбасі у 2014–2015 роках. Періодично біля сцени виникали сутички. Основна бійка сталася після того, коли проукраїнський активіст Роман Черемський пробрався на сцену і почав виступ українською мовою. На сцену нібито по команді почали вискакувати молодики в чорному одязі. Їхню організацію «Сотня Лева» пов'язують з колишнім міським головою Харкова Геннадієм Кернесом (Euro.Kharkiv 2015). Вони били і громадських активістів, і хлопців у камуфляжі, які охороняли сцену.

Саме у цей момент, під час бійки, головуючий на слуханнях Ігор Терехов (був заступником міського голови Харкова) швидко оголосив про закриття Громадських слухань, обґрунтовуючи це заходами безпеки (Radio Svoboda 2015). Президія швидко покинула Громадські слухання. Представники псевдогромадськості (особи, що були організовано скликані туди для голосування) також швидко стали покидати зал слухань. Залишилися активісти (понад 400 осіб), які вирішили продовжувати процес слухань. Втім, почалися проблеми технічного характеру: у залі було вимкнено освітлення.

Це не зупинило представників активної громадськості, які підтримували декомунізацію: вони викликали поліцію, щоб допомогли включити світло. Але адміністрація закладу зачинила двері, які давали доступ до приміщення, де можна було увімкнути освітлення. Активна громадськість викликала рятувальників (служба Міністерства надзвичайних ситуацій). У відповідь адміністрацією кіноконцертного залу «Україна» було заблоковано доступ до туалетних кімнат.

Врешті активісти обрали президію слухань, лічильну комісію. За допомогою освітлення від ліхтариків здійснили підрахунок голосів за перейменування об'єктів топоніміки Харкова. У результаті було складено лист зібрання представників громади Харкова до депутатів Харківської міської ради щодо прийнятих перейменувань об'єктів, що підлягають декомунізації. Тобто, завершилося все формуванням альтернативних слухань з тих людей, які прийшли на слухання самі, які були зацікавлені у демократичних змінах Харкова.

Сесія Харківської міської ради, де розглядалися питання декомунізації об'єктів топоніміки, відбулася 20.11.2015 р. На цій сесії було здійснено перейменування 173 вулиць, чотирьох парків і скверів, а також станції метро (Kharkivska miska rada 2015). Контроверсійність політики декомунізації з боку Харківської міської ради проявилася в тому, що на сесію міської ради так і не винесли питання щодо перейменування окремих районів міста: Дзержинського, Фрунзенського, Ленінського, Жовтневого, Орджонікідзевського.

Згідно із законом, 21.11.2015 р. повноваження міської ради щодо перейменування об'єктів топоніміки в рамках процесу декомунізації завершилися. Тому повноваження щодо перейменувань об'єктів топоніміки на три місяці перейшли до Харківського міського голови. Втім, без махінацій із перейменуваннями не обійшлося і в цей період часу.

Розпорядженням тогочасного міського голови Харкова Геннадія Кернеса від 02.02.2016 р. було перейменовано ще 48 вулиць і п'ять адміністративних районів міста. Наразі контроверсійність політики декомунізації з боку Харківського міського голови проявилася в тому, що декілька назв районів Харкова було перейменовано суто формально: змінилася лише присвята, але назва залишилася та ж сама («Фрунзенський» район, «Жовтневий» район). Як пояснювалося на сайті Харківської міської ради, «Жовтневий район зберіг свою назву, але тепер називатиметься на честь кількох знаменних дат, які відзначаються в Україні в жовтні. Те ж стосується Фрунзенського району: його назва залишилася тією ж, але тепер він називатиметься на честь Тимура Фрунзе – льотчика-винищувача, Героя Радянського Союзу, уродженця Харкова, який героїчно загинув у 1942 році» (Kharkivska miska rada 2016).

Втім, значну частину об'єктів топоніміки, що підлягали декомунізації, так і не було перейменовано, що свідчить про певний саботаж процесу декомунізації з боку тогочасної Харківської міської влади. Більшість з цих топонімів – маркери радянської ідентичності. Зокрема, не були перейменованими: райони Харкова «Червонозаводський», «Жовтневий», «Фрунзенський», «Комінтернівський»; проспект «Маршала Жукова»; вулиці «Соціалістична», «Комуни», «Паризької комуни», «Першої Маївки», «Радгоспна», «Тимурівців» та ін.

Врешті, коли повноваження щодо перейменування об'єктів топоніміки Харкова, що підлягали декомунізації, перейшли до Ігоря Райніна (тогочасний Голова Харківської обласної державної адміністрації), було здійснено ряд перейменувань станцій метро, міських районів, назв вулиць тощо. Розпорядженням Харківської обласної державної адміністрації № 181 від 17.05.2016 р. було перейменовано в рамках процесу декомунізації 52 об'єкти топоніміки (Rozporядzhennya KHODA 2016). Саме тоді й станцію метро «Маршала Жукова» було перейменовано у станцію метро «Палац спорту». А назву проспекту «Маршала Жукова» було змінено на проспект Петра Григоренка – засновника Української Гельсінської спілки, дисидента та правозахисника.

Отже, під час декомунізаційного періоду в Харкові контроверсійність топонімичної політики обумовлювалася прагненням місцевої влади зберегти маркери радянської ідентичності. Задля цього відбувалася імітація процесу декомунізації: колишні назви окремих топонімів не змінювалися, натомість озвучувалися зміни їхнього смислового навантаження. Якщо не вдавалося зберегти маркери радянської ідентичності, то в багатьох випадках використовувалися або приховано-проросійські маркери, або православно-московські маркери.

Постдекомунізаційна ситуація в Харкові стала характеризуватися швидкісним введенням у топоніміку міста маркерів для реанімації колективної ідентичності радянського типу.

Раніше ілюзія спільності колективної ідентичності радянського типу забезпечувалася топонімами на кшталт «вулиця Леніна» чи «площа Дзержинського». Такі топоніми можна було відшукати у різних точках колишнього СРСР. Після декомунізації колективна

ідентичність радянського типу стала вимагати термінового підживлення у вигляді нових маркерів, які б створювали ілюзію єдності з Росією (як правонаступницею СРСР) та, власне, з колишнім СРСР. Такі маркери єдності були вкрай необхідні Росії з огляду на гібридну війну, яку вона веде проти України. І такі маркери появились!

У Харкові раптом масово появилася реклама щодо продажу квартир у майбутніх житлових комплексах з назвами «Воробьевы горы», «Бестужевские сады». Насправді, це корелює з назвами московських житлових районів, які переносяться у топоніміку Харкова (Воробьевы горы, «Бестужевы сады»). Старше покоління чудово пам'ятає, що це московські назви, а молодь цього вже не знає і поки що ідентифікує такі топоніми, як щось новеньке.

Схоже на те, що формується нова технологія по реанімації колективної ідентичності радянського типу та формування на її основі неорадянського типу ідентичності. Власне кажучи, спільність ідентичностей забезпечується спільністю дискурсів: коли в одне і те ж явище/подію/ситуацію різні люди вкладають один і той же зміст. Раніше спільність дискурсів забезпечувалася наявністю на неосяжних просторах Радянського Союзу тотожних топонімів. Декомунізацією стерто з мапи Харкова назви, які слугували маркером «єднання» для людей колишнього Радянського Союзу. Після здійснення декомунізації у апологетів радянського минулого (як і в апологетів «русского мира») виникла потреба формування нових маркерів для спільності сприйняття. Тобто, нові назви житлових масивів у Харкові покликані імплантувати у масову свідомість харків'ян саме проросійські маркери, які вважаються «своїми» для масової свідомості росіян, щоб у результаті продемонструвати, що українська та російська ідентичності не відрізняються одна від одної.

Така технологія нагадує концепцію «агресивного націоналізму» Е. Томпсон, яка значала, що саме агресивний націоналізм прагне експортувати та нав'язувати власну національну ідентичність (Thompson 2006, 19).

Крім того, саме у часи постдекомунізаційного затишшя у Харкові періодично спостерігалися випадки наруги над пам'ятниками українським діячам/подіям. Такі випадки переважно були приурочені до певних символічних дат, пов'язаних з радянською історією. Іноді складалося враження, що ця діяльність щодо наруги над могилами чи пам'ятниками українським діячам інспірується ззовні з метою посилення антиукраїнських та сепаратистських настроїв шляхом загострення протистояння різних спільнот по лінії протиставлення моделей історичної пам'яті. Адже Харківщина, починаючи з 2014 року, є прифронтовим регіоном. Харків – місто з однією з найчисельніших груп переселенців з Донбасу. Саме тому існує постійний ризик з боку Росії щодо внесення розколів та конфліктів між умовно проукраїнськими та умовно проросійськими спільнотами Харківщини задля дестабілізації суспільно-політичної ситуації.

Восени 2016 р. та взимку 2017 р. у постдекомунізаційному Харкові розгорнулися активні протистояння проукраїнської громадськості з місцевою владою, пов'язані з несприйняттям нових православно-московських маркерів, які влада прагнула закріпити в топоніміці міста. У Харкові ще 28 вересня 2014 р. було повалено пам'ятник Леніну, який був найбільшим в Україні та був розміщеним на найбільшій площі України – майдані Свободи. У постдекомунізаційний період з боку міської влади Харкова активно просувалася ідея встановлення на місці колишнього пам'ятника декомунізованому вождю багатометрової колони з янголом.

Харківська міська рада 02.11.2016 р. оголосила бліц-конкурс на кращий проект пам'ятного знаку, який планувалося встановити на майдані Свободи замість колишнього пам'ятника Леніну. Цей пам'ятний знак (замінник Леніна) під назвою «Одоробло» швидко увійшов у вжиток та поширився у різноманітних харківських публіках (Derо.Kharkiv 2017a). У конкурсі передбачувано переміг проект «Одоробла». Це була 86-метрова колона з янголом на верхівці, що тримає хрест в руках. Російський прототип цього пам'ятного знаку відшукали одразу – Олександрійська колона в Санкт-Петербурзі. Місцевою владою пропонувалося, що замість фігури ангела на цій височенній стелі буде фігура ранньохристиянського подвижника Антонія Великого, який вельми шанується саме у російській православної традиції. Громадськість так і не зрозуміла, яке відношення до Харкова має ця скульптурна композиція. Тобто, у самому центрі Харкова, на найбільшому майдані України, площі, де розміщені державні установи та університет, планувалося встановлення

височенної стели на кшталт Олександрійської колони з російського міста Санкт-Петербург зі смисловими православно-московськими маркерами.

Врешті, активісти подали позов до суду з вимогою скасування результатів конкурсу, відбувалися активні протести (Derо.Kharkiv 2017b). Паралельно було організовано збір підписів під петицією до міської ради Харкова з проханням скасувати результати конкурсу. Петиція у рекордні два дні набрала необхідні 5 тисяч підписів для розгляду. В результаті громадськість перемогла і «православно-московської» скульптурної композиції на мапі Харкова так і не появилось.

Православно-московські стереотипи активно втілювалися у постдекомунізаційний період у Харкові через освітні заклади. Мова йде про масове святкування релігійно-народного свята «Масляна», яке переважно припадає на місяць лютий. Святкування «Масляної» в Харкові суттєво активізувалося в останні роки, коли на центральній площі міста стали спалювати велетенське опудало та годувати усіх бажаючих млинцями («блінами»). Саме в цей час активно стала пропагуватися ідея відмічання «Масляної» закладами освіти (школи, дитячі садочки) зі спаленням опудала, з «блінами» та кокошниками (проросійські маркери). Фактично відбувалося втілення православно-московських маркерів у масову свідомість та підміна історичної пам'яті. Адже мешканці Харківщини не пригадують, щоб це свято було традиційним для Слобожанщини. Тут переважно традиційним було свято Колодія (Масниці) з поїданням вареників, а не млинців («блінів»).

У постдекомунізаційний період свято «Масляної» на Харківщині висвітлювалося надто потужно в більшості місцевих мас-медіа. На цьому фоні у 2019 році майже непомітно виглядала 205-та річниця з дня народження Тараса Шевченка, святкування якої відбувалося в цей же час.

У червні 2019 року з'явився ще один тривожний симптом з перетворення символу українського козацтва у православно-московський маркер неорадянської ідентичності. Мова йде про найдавніший храм Харкова – Покровський собор, який збудований козаками у 1689 році (KharkivTimes. 2019b). На сьогодні це єдиний фрагмент забудови, який залишився з давньої Харківської фортеці XVII ст. І це культурно-історична пам'ятка релігійного мистецтва. Цей храм, що збудований у стилі козацького барокко, було оперативніше перефарбовано у кольори, притаманні для храмів Московського патріархату. Храм раніше був білим з чорними банями, а став блакитним із золотими банями (верхній купол вже золотий, а до нижніх поки що не добралися). А це ж пам'ятка культури! Тобто, знову спостерігається втілення маркерів ідеології «русского мира» у масову свідомість та підміна історичної пам'яті.

Отже, постдекомунізаційний етап у Харкові характеризувався багатьма латентними процесами з реімації маркерів радянської ідентичності, просування проросійських та православно-московських маркерів неорадянської ідентичності. Фактично цей етап став своєрідним «затишшям перед бурєю», тобто, затишшям перед процесами рекомунізації, пов'язаної з ідеологією Жукова.

Контроверсійність політики декомунізації в Харкові з новою силою проявила себе напередодні Дня Перемоги у День пам'яті та примирення 08.05.2019 р., що призвело до суттєвого нагнітання суспільного напруження в місті. Каменем спотикання для декомунізаційної політики Харкова стала ідеологема Жукова.

Власне кажучи, «харківський кейс Жукова» може стати прикладом швидкісного процесу формування неорадянського типу колективної ідентичності з огляду на технології перекодування радянських стереотипів.

У масовій свідомості носіїв неорадянського типу ідентичності образ Георгія Жукова асоціюється з образом Перемоги у «Великій Вітчизняній війні»: полководець, герой на білому коні. У міфологізації цієї контроверсійної постаті російські засоби масової інформації використовують термін «Маршал Перемоги». Втім, Георгій Жуков – це той маршал, який «заради кар'єри готовий принести в жертву будь-кого. Що вже й говорити про ті 17 розстріляних справ Халхин-Голу, коли під час Ржевської битви (січень 1942 – березень 1943) Жуков занастив три армії, загальне число жертв сягнуло мільйона» (MediaPort 2019b).

Тому не випадково, що цей маркер неорадянської ідентичності було активізовано у Харкові саме у переддень Дня Перемоги (9 травня).

Тогочасний Харківський міський голова Геннадій Кернес 08.05.2019 р. закликав харків'ян підтримати дві петиції: 1) про знесення волонтерського намету «Все для перемоги», встановленого на майдані Свободи; 2) про повернення декомунізованому проспекту Петра Григоренка колишньої назви «проспект Маршала Жукова». Допис із цим закликом був розміщений на сторінці міського голови в соціальній мережі Facebook (MediaPort 2019a). Петиції швидко набрали необхідну кількість голосів. Втім, харків'яни у соціальних мережах повідомляли про залучення адміністративного ресурсу щодо збору підписів за петиції. Так, у школах та вишах Харкова здійснювався певний тиск на співробітників: їм пропонували проголосувати за цю петицію (KharkivTimes 2019a).

Отже, всупереч законам про декомунізацію, у Харкові у 2019 році було дано старт процесу рекомунізації (перейменування вже декомунізованого проспекту Петра Григоренка на честь сталінського Маршала Жукова).

На заяву мера і появу петиції швидко відреагували в Українському інституті національної пам'яті, вказавши, що відповідне перейменування є порушенням закону. Директор інституту Володимир В'ятрович зазначив, що в разі ухвалення рішення щодо повернення проспекту імені Жукова Український інститут національної пам'яті звернеться до Генеральної прокуратури України щодо «визнання відповідних дій неправомірними та скасування відповідних рішень у судовому порядку та притягнення винних осіб до відповідальності» (Radio Svoboda 2019).

Цікавою видається одночасність появи двох петицій: відновлення і перекодування маркера «радянської» ідентичності (Жуков) та прагнення знищити волонтерський намет, який вважався на той час для харків'ян (носіїв української ідентичності) базовим символом спротиву російській окупації. Це дієва технологія стереотипізації для поновлення маркерів ідентичності «homo sovieticus»: використання обов'язкового елементу існування цієї ідентичності – «невміння жити без ворога».

Підозрілість та конфронтативність стають поведінковими шаблонами для індивідів з ідентичністю типу «homo sovieticus». «Невміння жити без ворога, заздрість, агресивна нетерпимість до будь-якого інакомислення, запекле неприйняття змін, головним чином – приватної власності (прагнення до зрівнялівки) – це, мабуть, головні розпізнавальні знаки гомо советікуса наших днів» (Korzeniewska-Berczyńska 1996, 366).

Людині з ідентичністю типу «homo sovieticus» притаманне прагнення до надмірного моралізаторства, підкреслювання власної переваги та значимості, нав'язування власної точки зору (Korzeniewska-Berczyńska 1996, 364). Паралельно проявляється така властивість ментальності, як самоприниження. Це виражається у підкресленні власної неповноцінності, нікчемності: «ми – державні раби». Врешті кристалізація таких ментальних установак призводить до неспроможності розпоряджатися власною свободою.

Врешті, у Харкові проукраїнська громадськість стала одночасно відстоювати волонтерський намет та протистояти спробам перейменування проспекту Петра Григоренка у проспект Маршала Жукова.

Намет «Все для перемоги» активісти Харківського Євромайдану встановили на майдані Свободи навпроти будівлі Харківської обласної державної адміністрації у вересні 2014 року. Намет встановлений на місці, де вперше зібрався Харківський Євромайдан у 2013 році, у ньому проводився збір волонтерської допомоги для фронту у найгарячіші фази війни на Донбасі. Багато харків'ян вважають волонтерський намет у центрі Харкова на найбільшому майдані України (майдані Свободи) символом спротиву російській агресії. Намет «Все для Перемоги» уже став музеєм під відкритим небом: тут плетуть маскувальні сітки для фронту, тут вже є колекція артефактів з фронту російсько-української війни, тут координують дії волонтери, учасники бойових дій, переселенці, люди, що приїжджають до поранених у госпіталь, капелани та ін. Представники проукраїнських спільнот Харкова вважають, що намет «Все для Перемоги» має стояти до закінчення війни.

Ініціатива мера Харкова викликала обурення багатьох харків'ян. 09.05.2019 р. патріотично налаштовані харків'яни влаштували обструкцію очільнику міста. «Під час офіційної церемонії покладання квітів на Меморіалі Слави велика група людей під державними прапорами та червоно-чорними стягами, тримаючи плакати із зображеннями загиблих в АТО харків'ян, несподівано «очолила» колону з вигуками «Слава Україні!» та «Смерть ворогам!»» (Derp.Kharkiv 2019a). Втім, під час урочистих заходів Харківський

тогочасний міський голова Геннадій Кернес заявив, що повернення проспекту імені маршала Жукова є історично справедливим. А намету «Все для перемоги», на думку мера, не місце на майдані Свободи Харкова.

12.05.2019 р. біля волонтерського намету «Все для перемоги» на майдані Свободи відбулося велелюдне Народне віче. На мітингу обговорювалися питання щодо протистояння спробам перейменування проспекту Петра Григоренка у проспект Маршала Жукова та стосовно протистояння демонтажу волонтерського намету «Все для Перемоги».

Це Харківське Віче детально аналізували 13.05.2019 р. в ефірі російського телеканалу Россия 24 у телепрограмі «60 минут», що свідчить про пильну увагу з боку Росії до питань декомунізації в українському Харкові. У цій програмі ведучою Ольгою Скабеевою було озвучено досить цікаву причину одночасності появи таких різних петицій (щодо знесення волонтерського намету та щодо перейменування проспекту Петра Григоренка у проспект Маршала Жукова) (Rossiya 24 2019). На її думку, в мерії Харкова готують компроміс: залишити волонтерський намет в обмін на перейменування проспекту Петра Григоренка у проспект Маршала Жукова.

У подальшому події розвивалися динамічно. Вже 14.05.2019 р. міська комісія з питань топоніміки та охорони історико-культурного середовища розглянула петицію з проханням повернути проспекту ім'я Маршала Жукова та рекомендувала винести це питання на розгляд сесії міської ради Харкова. Також комісією було прийнято рішення на майбутніх своїх засіданнях розглянути питання щодо увіковічнення пам'яті Петра Григоренка в назві іншої вулиці. Відповідальний секретар топонімічної комісії Олексій Хорошковатий надав власну інтерпретацію критеріїв віднесення об'єктів топоніміки до забороненої символіки комуністичного режиму. На його думку, не можуть бути заборонені назви топонімів, які пов'язані з вигнанням нацистських окупантів з України. «А маршал Жуков безпосередньо брав участь у Курській битві, битві за Дніпро і Проскурівсько-Чернівецькій наступальній операції, внаслідок яких була звільнена Україна» (Kharkivska miska rada 2019). Свою позицію він аргументував Законом України «Про географічні назви», зазначивши, що стаття 5 цього Закону передбачає повернення окремим об'єктам їхніх історичних назв.

Втім, ця заява носила ознаки маніпуляції, оскільки назва проспекту Маршала Жукова – не історична назва. Проспект Маршала Жукова отримав своє найменування у 1990 р. До того (з 1983 року) він носив назву проспект 60-річчя СРСР. Ще раніше – з 1950-х років ця вулиця, що появилася у ті часи, мала назву Стадіонна. Тобто, першою історичною назвою вулиці є назва «Стадіонна».

Конфлікт, який назрівав та був зрежисований Геннадієм Кернесом, вилився у сутички та протистояння під час проведення з'їзду політичної партії «Довіряй ділам» 2 червня 2019 р. На з'їзді були присутні 120 делегатів і 5 тисяч гостей. Лідирували на з'їзді тогочасний міський голова Харкова Геннадій Кернес та міський голова Одеси Геннадій Труханов.

02.06.2019 р. біля Палацу спорту у Харкові, де відбувався так званий з'їзд «партії мерів» (партія «Довіряй ділам»), відбулося багато протестних акцій різних організацій. Провокативність ситуації полягала в тому, що місцем проведення з'їзду було обрано саме Палац спорту. Це місце дуже значиме для носіїв української ідентичності Харкова, оскільки пов'язане з різними болючими споминами.

По-перше, 22 лютого 2014 р. саме там відбувався з'їзд депутатів всіх рівнів сходу та півдня України та Автономної Республіки Крим (так званий «сепаратистський з'їзд»). На цьому з'їзді представники правлячої на той час «Партії регіонів» «під пильним оком російських губернаторів виголосили наміри не здавати київським єврореволюціонерам південні та східні області України» (Radio Svoboda 2016). Туди так і не з'явився тогочасний президент Віктор Янукович, який уночі 22 лютого 2014 року приземлився літаком у Харкові і нібито повинен був виступити на з'їзді. Вже вдень Віктор Янукович втік з Харкова у Росію. Крім того, тогочасний міський голова Харкова Геннадій Кернес та тогочасний Голова Харківської обласної адміністрації Дмитро Добкін, виступивши з явно проросійськими меседжами на з'їзді, також покинули межі України, що дезорієнтувало ряди прихильників проросійського сценарію в Харкові. З'їзд так і не виправдав очікувань проросійських сил.

По-друге, 22 лютого 2015 р. саме біля Палацу Спорту під час проукраїнської мирної ходи Євромайданівців стався теракт, внаслідок якого загинуло четверо харків'ян, двоє з яких неповнолітні.

По-третє, Палац спорту розташований на проспекті Петра Григоренка, який раніше називався проспектом Маршала Жукова. І саме цей проспект Г. Кернес вирішив рекомунізувати (повернути назву проспект Маршала Жукова). Тобто, на цьому проспекті є пам'ятний знак харків'янам, що загинули від теракту у 2015 р. На цьому ж проспекті знаходився бюст Жукову. Такий вибір місця проведення з'їзду спровокував активізацію різних патріотичних спільнот Харкова.

Учасникам з'їзду мітингувальники влаштували спочатку «коридор ганьби», а потім «коридор пам'яті», демонструючи фото загиблих на російсько-українській гібридній війні.

За півгодини до початку з'їзду було повалено пам'ятник Жукову, що розташований навпроти Палацу Спорту на проспекті Петра Григоренка. Близько 100 представників організацій правого спрямування «Національний корпус», «Фрайкор», «Правий сектор», зачепивши мотузкою бюст Жукова, знесли його. На постаменті, де раніше стояв бюст, встановили жовто-блакитний прапор України. Тогочасний міський голова Харкова Геннадій Кернес одразу під час роботи з'їзду, використовуючи негативні епітети, прокоментував акцію знесення пам'ятника та пообіцяв, що бюст Жукову буде відновлено (BBC 2019).

03.06.2019 р. президент України Володимир Зеленський закликав міську владу Харкова провести обговорення напруженої ситуації, що склалася навколо знесення пам'ятника Жукову та можливого перейменування проспекту на його честь із територіальною громадою міста. Про це заявила прес-секретарка президента Юлія Мендель, зазначивши, що самим Законом «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» закладено правову колізію. Закон «вимагає перейменувань та знесення пам'ятників радянським діячам, але водночас робить винятки для випадків, коли такі історичні пам'ятки пов'язані із опором і вигнанням нацистських окупантів з території України» (Деро.Kharkiv 2019c). Також Ю. Мендель заявила, що міський голова Харкова, як лідер територіальної громади, має бути арбітром в означеному протистоянні та сприяти пошуку оптимального рішення.

Жорстку та негативну реакцію на заяву прес-секретарки президента України одразу озвучили в Українському інституті національної пам'яті: правової колізії у зв'язку зі знесенням в Харкові пам'ятника Жукову немає. «Згадані прес-секретарем президента виключення не можна застосувати до даної ситуації. Відповідно до Закону про декомунізацію (пп. «Г» п. 4 ч. 1 ст. 1) символікою комуністичного режиму є в тому числі пам'ятники особам, які займали керівні посади. Жуков був першим заступником наркома оборони СРСР в 1942–1944 роках і міністром оборони СРСР в 1955–1957 роках, а отже займав керівні посади у вищих органах влади СРСР. Тому його пам'ятник є символікою комуністичного тоталітарного режиму» (Деро.Kharkiv 2019b).

Заява прес-секретарки президента – про роль Геннадія Кернеса як арбітра у процесах рекомунізації – викликала подячну реакцію у тогочасного мера Харкова, з одного боку, та різко негативну реакцію проукраїнських харків'ян, з іншого боку. Противники рекомунізації чітко усвідомлювали, що не може виступати в ролі арбітра особа, яка, власне, спровокувала конфлікт.

Геннадій Кернес пообіцяв відновити бюст маршалу Жукову та винести на найближчій сесії Харківської міської ради питання про перейменування проспекту імені генерала Григоренка на проспект імені маршала Жукова.

19.06.2019 р. Харківська міська рада проголосувала за повернення декомунізованому проспекту імені Петра Григоренка назви «проспект маршала Жукова» (Ukrinform 2019). А 21.06.2019 р. тогочасний міський голова Харкова Геннадій Кернес підписав це рішення міської ради.

Мотивація дій Г. Кернеса була незрозумілою. Окремі експерти вважали, що це робиться для мобілізації електорату, а також для того, щоб продемонструвати свою силу Києву. Цікавим є той факт, що цей процес Г. Кернес розпочав та провів у час перевиборів президента та парламенту. І ось тоді виникало велике питання: як зреагує держава? Це був іспит для правоохоронних органів, законодавчої, виконавчої влад та Президента. Це був виклик до громадянського суспільства. І це загроза до України в цілому, бо таке рішення привідкриває двері «руському миру».

Рішення міської ради Харкова про повернення проспекту імені сталінського маршала Жукова збурило громадськість та дало старт багатьом судовим позовам від різних інституцій. Зокрема, до Генеральної прокуратури України звернувся Український інститут національної пам'яті.

25.06.2019 р. уночі у Харкові почали розвішувати таблички, замінюючи назву проспекту Петра Григоренка на проспект Жукова. Ці таблички позривали активісти. З цього приводу активістами було подано заяви до поліції.

27.06.2019 р. комунальники у Харкові вдруге намагалися замінити топонімічні таблички на проспекті Петра Григоренка. Вони закріплювали таблички із написом «Проспект Маршала Жукова», використовуючи автовишки, щоб встановити таблички на висоті 3-го та 4-го поверхів будинків. Громадські активісти викликали поліцію й припинили порушення закону. Крім того, таблички розвішували на такій висоті, що вони перестали виконувати свої функції. Адже знизу не видно, що там написано. Відповідно, припускали активісти, що гроші з міського бюджету пішли не за цільовим призначенням.

29.06.2019 р. стало відомо, що бюст Жукову в Харкові – більше не пам'ятник культури. У Міністерстві культури не включили цей об'єкт до переліку пам'яток місцевого значення. Про це повідомив у мережі Фейсбук глава громадської організації «Світанок» Вадим Поздняков. За його інформацією, засідання експертної комісії відбулося ще 19 червня 2019 р. Раніше в Міністерстві культури повідомляли, що документи, на підставі яких Харківська обласна державна адміністрація в 1997 році поставила пам'ятник Жукову на облік культурних пам'яток, в міністерстві відсутні.

Врешті, більшість табличок було змінено. 05.07.2019 р. у мас-медіа Харкова зазначено, що спроба рекомунізації проспекту Петра Григоренка за фактом вдалася, оскільки на більшості будинків вже прикріплені таблички з ім'ям маршала Жукова.

08.07.2019 р. Окружним адміністративним судом Харкова було відкрито провадження за скаргою щодо перейменування проспекту Петра Григоренка у проспект Маршала Жукова.

11.07.2019 р пам'ятник маршалу Георгію Жукову, який було знесено 02.07.2019 р., відновили. Тогочасний міський голова Харкова Г. Кернес заявив, що для відновлення погруддя виділила кошти партія «Опозиційний блок».

Тривалий період відбувалися судові процеси з приводу «харківського кейсу Жукова». Рішення міської ради Харкова щодо рекомунізації проспекту у вересні було скасовано Харківським окружним адміністративним судом. 08.11.2019 р. мерія Харкова програла ще й апеляцію. Перейменування було визнаним незаконним через ряд процедурних порушень. «Зокрема, через те, що міськрада не організувала громадське обговорення цієї ініціативи» (Dzerkalo tyzhnya 2019).

У грудні 2019 р. Харківська міська рада продовжила інсинуації, пов'язані з «кейсом Жукова». Було запущено електронне обговорення повторного перейменування проспекту. Причому, причиною такого обговорення назвали прохання ветеранських організацій. У зв'язку з цими подіями новопризначений голова Українського інституту національної пам'яті Антон Дробович заявив, що проспекту імені Жукова у Харкові не може бути, оскільки він підпадає під декомунізацію (Dzerkalo tyzhnya 2019).

Втім, 26 лютого 2020 року Харківська міськрада вдруге перейменувала декомунізований проспект Петра Григоренка у проспект Маршала Жукова. Судові процеси проти цього рішення тривають й досі.

Отже, у рекомунізаційний період фактор Жукова виконував роль постійного подразника у відносинах між проросійськими та проукраїнськими спільнотами Харкова. Ситуація, що складається навколо процесів декомунізації в місті Харкові сприяє посиленню напруженості серед мешканців та дестабілізації загального соціально-політичного фону в області. Більшість харків'ян, пам'ятаючи події 2014 року навколо захоплення приміщення Харківської обласної державної адміністрації та сепаратистських намагань створити Харківську народну республіку, негативно ставляться до подібних закликів, але очікують від органів центральної влади адекватних ситуації дій.

У зв'язку з питаннями рекомунізації (повернення декомунізованому проспекту Петра Григоренка колишньої назви – проспект маршала Жукова) існує ризик посилення антиукраїнських та сепаратистських настроїв на Харківщині через свідоме за-

гострення протистояння різних спільнот по лінії протиставлення моделей історичної пам'яті.

Таким чином, ключовою рисою декомунізаційної політики у Харкові стала контрверсійність, яка відстежувалася чи не на кожному етапі процесу декомунізації. Контрверсійність проявлялася у протидії процесу декомунізації, його саботуванні, затягуванні, імітації, демонстрації сили та зневаги до думки різних спільнот харків'ян стосовно топонімічної політики тощо. У цілому, ефективності декомунізації в Харкові сприяла насамперед активна позиція громадськості – носіїв української ідентичності.

Декомунізація витіснила з мапи Харкова більшість топонімів, які були радянськими маркерами, та запустила процеси перереформування колишнього типу зникаючої радянської ідентичності у неорадянський тип колективної ідентичності. З-поміж домінуючих маркерів неорадянського типу колективної ідентичності, які використовувалися під час декомунізації в Харкові, виокремлено три групи стереотипів, що активно впроваджуються у масову свідомість: радянські; проросійські; православно-московські.

Під час декомунізаційного періоду в Харкові контрверсійність топонімічної політики обумовлювалася прагненням місцевої влади зберегти маркери радянської ідентичності. Задля цього відбувалася імітація процесу декомунізації: колишні назви окремих топонімів не змінювалися, натомість озвучувалися зміни їхнього смислового навантаження. Якщо не вдавалося зберегти маркери радянської ідентичності, то в багатьох випадках використовувалися або приховано-проросійські маркери, або православно-московські маркери.

Постдекомунізаційний етап у Харкові характеризувався багатьма латентними процесами з реанімації маркерів радянської ідентичності, просування проросійських та православно-московських маркерів неорадянської ідентичності. Фактично цей етап став своєрідним «затишшям перед бурєю», тобто, затишшям перед процесами рекомунізації, пов'язаною насамперед з ідеологемою Жукова.

Ключовим маркером контрверсійності декомунізаційної політики в Харкові стала ідеологема Жукова. Жуков – радянський маршал сталінської епохи, який для носіїв неорадянського типу колективної ідентичності відіграє наразі стержневу роль у позиціонуванні власної ідентичності. Ідеологема Жукова – своєрідна остання цитадель протидії декомунізації в Харкові. Слід зазначити, що надмірна тривалість стереотипізації маркера Жукова сприяє кристалізації неорадянського типу ідентичності, що формує розколи між спільнотами у прифронтовому місті та загрожує безпеці регіону в цілому.

ЛІТЕРАТУРА / REFERENCES

BBC 2019, 2 June. U Kharkovi povalyly byust Zhukova, Kernes obitsyaye vidnovyty [A bust of Zhukov was torn down in Kharkiv, and Kernes promises to restore it]. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-48490213> (Date of the application 15.01.2021). (In Ukrainian).

BBC, 2019, 2 червня. У Харкові повалили бюст Жукова, Кернес обіцяє відновити. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-48490213> (Дата звернення 15.01.2021).

Depo.Kharkiv 2017a, 4 February. De arkhitektory Kernesha shukaly natkhnennya dlya zabudovy naybilshoyi ploshchi Yevropy [Where the architects of Kernes were looking for inspiration to build the largest square in Europe]. URL: <https://kh.depo.ua/ukr/kh/de-arhitektori-kernesha-shukali-natkhnennya-dlya-zabudovi-naybilshoyi-ploshchi-yevropi-20170204513194> (Date of the application 15.01.2021). (In Ukrainian).

Depo.Kharkiv, 2017a, 4 лютого. Де архітектори Кернеса шукали натхнення для будови найбільшої площі Європи. URL: <https://kh.depo.ua/ukr/kh/de-arhitektori-kernesha-shukali-natkhnennya-dlya-zabudovi-naybilshoyi-ploshchi-yevropi-20170204513194> (Дата звернення 15.01.2021).

Depo.Kharkiv 2017b, 14 February. Petytsiya za zvilnennya tvortsya «Odorobla» v Kharkovi: Zibrano polovynu pidpysiv [Petition for the dismissal of the creator of «Odorobla» in Kharkiv: Half of the signatures were collected]. URL: <https://kh.depo.ua/ukr/kh/peticiya-za-zvilnennya-tvorcy-a-odorobla-v-harkovi-zibrano-polovynu-pidpysiv-20170214519076> (Date of the application 15.01.2021). (In Ukrainian).

Depo.Kharkiv, 2017b, 14 лютого. Петиція за звільнення творця «Одоробла» в Харкові: Зібрано половину підписів. URL: <https://kh.depo.ua/ukr/kh/peticiya-za-zvilnennya-tvorcy-a-odorobla-v-harkovi-zibrano-polovynu-pidpysiv-20170214519076> (Дата звернення 15.01.2021).

Depo.Kharkiv 2019a, 14 May. Kharkivski petytsiyi Kernesha, abo Kurs na «hromadyansku viynu» [Kernes's Kharkiv Petitions, or the Course for the Civil War]. URL: <https://kh.depo.ua/ukr/kh/kharkivski>

petitsii-kernesa-abo-kurs-na-gromadyansku-viynu-20190514961995 (Date of the application 15.01.2021). (In Ukrainian).

Деро.Харків, 2019а, 14 травня. Харківські петиції Кернеса, або Курс на «громадянську війну». URL: <https://kh.depo.ua/ukr/kh/kharkivski-petitsii-kernesa-abo-kurs-na-gromadyansku-viynu-20190514961995> (Дата звернення 15.01.2021).

Деро.Харків 2019b, 3 June. «Zhodnoyi pravovoyi koliziyi»: U Vyatrovycha vidpovily Mendel shchodo pam'yatnyka Zhukovu [«No legal conflict»: Vyatrovych was told by Mendel about the monument to Zhukov]. URL: <https://www.depo.ua/ukr/politics/zhodnoi-pravovoi-kolizii-u-vyatrovicha-vidpovili-mendel-shchodo-pamyatnika-zhukovu-20190603973276> (Date of the application 15.01.2021). (In Ukrainian).

Деро.Харків, 2019b, 3 червня. «Жодної правової колізії»: У В'ятровича відповіли Мендель щодо пам'ятника Жукову. URL: <https://www.depo.ua/ukr/politics/zhodnoi-pravovoi-kolizii-u-vyatrovicha-vidpovili-mendel-shchodo-pamyatnika-zhukovu-20190603973276> (Дата звернення 15.01.2021).

Деро.Харків 2019c, 3 June. Zelenskyu zaklykav Kernesa domovlyatysya iz kharkivyanamy pro Zhukova [Zelensky called on Kernes to reach an agreement with Kharkiv residents about Zhukov]. URL: <https://kh.depo.ua/ukr/kh/zelenskiy-zaklykav-kernesa-domovlyatysya-iz-kharkivyanami-pro-zhukova-20190603973198> (Date of the application 15.01.2021). (In Ukrainian).

Деро.Харків, 2019c, 3 червня. Зеленський закликав Кернеса домовлятися із харків'янами про Жукова. URL: <https://kh.depo.ua/ukr/kh/zelenskiy-zaklykav-kernesa-domovlyatysya-iz-kharkivyanami-pro-zhukova-20190603973198> (Дата звернення 15.01.2021).

Dzerkalo tyzhnya 2019, 23 december. Novyj dyrektor UINP takozh ne zgoden na prospekt imeni Zhukova v Kharkovi [The new director of the UINP also disagrees with Zhukov Avenue in Kharkiv]. URL: https://www.dt.ua/UKRAINE/noviy-direktor-uinp-takozh-ne-zgoden-na-prospekt-imeni-zhukova-v-harkovi-333794_.html (Date of the application 15.01.2021). (In Ukrainian).

Дзеркало тижня, 2019, 23 грудня. Новий директор УІНП також не згоден на проспект імені Жукова в Харкові. URL: https://www.dt.ua/UKRAINE/noviy-direktor-uinp-takozh-ne-zgoden-na-prospekt-imeni-zhukova-v-harkovi-333794_.html (Дата звернення 15.01.2021).

Euro.Kharkiv 2015. Dekomunizatsiya [Decommunization]. Archives. URL: <http://euro.kharkiv.ua/?tag=%D0%B4%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D1%83%D0%BD%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F> (Date of the application 15.01.2021). (In Ukrainian).

Euro.Kharkiv, 2015. Декомунізація Archives. URL: <http://euro.kharkiv.ua/?tag=%D0%B4%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D1%83%D0%BD%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F> (Дата звернення 15.01.2021).

Foucher M. 1999. Yevropeyskaya respublika. Istoricheskiye i geograficheskiye kontury [European Republic. Historical and geographical contours]. Moskva: Mezhdunarodnyye otnosheniya. 166 s. (In Russian).

Фуше, М. 1999. Европейская республика. Исторические и географические контуры. Москва: Международные отношения. 166 с.

Gray J. 2003. Pominki po Prosveshcheniyu. Politika i kultura na zakate sovremenosti [Enlightenment's Wake: Politics and Culture at the Close of the Modern Age]. Moskva: Praxis, 436 s. (In Russian).

Грей, Дж. 2003. Поминки по Просвещению. Политика и культура на закате современности. Москва: Практикс, 436 с.

Guibernau M. 2012. Identychnist nacij [The Identity of Nations]. Kyiv: Tempora, 304 s. (In Ukrainian).

Гібернау, М. 2012. Ідентичність націй. Київ: Темпора, 304 с.

Horbulin V. P. (et al.) 2017. Svitova gibrydna vijna: ukrayins`kyj front [World Hybrid War: Ukrainian Front]. Kyiv: NISD, 496 s. (In Ukrainian).

Горбулін, В. П. (та ін.) 2017. Світова гібридна війна: український фронт. Київ: НІСД, 496 с.

Kharkivska miska rada 2015. Miskrada ukhvalyala rishennya pro pereymenuvannya vulyts, parkiv ta stantsiyi metro [The City Council has decided to rename streets, parks and metro stations]. URL: <https://www.city.kharkov.ua/uk/news/miskrada-ukhvalyala-rishennya-pro-pereymenuvannya-vulits-parkiv-ta-stantsii-metro-30014.html> (Date of the application 15.01.2021). (In Ukrainian).

Харківська міська рада, 2015. Міськрада ухвалила рішення про перейменування вулиць, парків та станцій метро. URL: <https://www.city.kharkov.ua/uk/news/miskrada-ukhvalyala-rishennya-pro-pereymenuvannya-vulits-parkiv-ta-stantsii-metro-30014.html> (Дата звернення 15.01.2021).

Kharkivska miska rada 2016. U Kharkovi pereymenuvally shche 48 vulyts i pyat administratyvnykh rayoniv [Another 48 streets and five administrative districts were renamed in Kharkiv]. URL: <https://www.city.kharkov.ua/uk/news/-30741.html>. (Date of the application 15.01.2021). (In Ukrainian).

Харківська міська рада, 2016. У Харкові перейменовали ще 48 вулиць і п'ять адміністративних районів. URL: <https://www.city.kharkov.ua/uk/news/-30741.html>. (Дата звернення 15.01.2021).

Kharkivska miska rada. 2019. U miskradi rozhlyanuly petytsiyu pro povnennya prospektu imeni Marshala Zhukova [The City Council considered a petition to return Marshal Zhukov Avenue]. URL:

<https://www.city.kharkov.ua/uk/news/u-miskradi-rozglyanuli-petitsiyu-pro-povernennya-prospektu-imeni-marshala-zhukova-41659.html> (Date of the application 15.01.2021). (In Ukrainian).

Харківська міська рада, 2019. У міськраді розглянули петицію про повернення проспекту імені Маршала Жукова. URL: <https://www.city.kharkov.ua/uk/news/u-miskradi-rozglyanuli-petitsiyu-pro-povernennya-prospektu-imeni-marshala-zhukova-41659.html> (Дата звернення 15.01.2021).

KharkivTimes 2019a, 9 may. Yevromaydanivtsi: namet – vazhlyvyy ob'ekt v umovakh informatsiynoyi viyny! [Euromaidan residents: a tent is an important object in the conditions of information war!]. URL: <https://times.kharkiv.ua/uk/2019/05/09/yevromajdanivtsi-namet-vazhlyviv-ob-yekt-v-umovah-informatsiynoyi-vijni/> (Date of the application 15.01.2021). (In Ukrainian).

ХарківTimes, 2019а, 9 травня. Євромайданівці: намет – важливий об'єкт в умовах інформаційної війни! URL: <https://times.kharkiv.ua/uk/2019/05/09/yevromajdanivtsi-namet-vazhlyviv-ob-yekt-v-umovah-informatsiynoyi-vijni/> (Дата звернення 15.01.2021).

KharkivTimes, 2019b, 12 june. U Kharkovi starovynnyy sobor 17 stolittya perefarbuvaly u kolyory moskovskoho patriarkhatu [In Kharkiv, the ancient cathedral of the 17th century was repainted in the colors of the Moscow Patriarchate]. URL: <https://times.kharkiv.ua/uk/2019/06/12/u-harkovi-starovinnij-sobor-17-stolittya-perefarbuvali-u-kolori-moskovskogo-patriarkhatu/> (Date of the application 15.01.2021). (In Ukrainian).

ХарківTimes, 2019b, 12 червня. У Харкові старовинний собор 17 століття перефарбували у кольори московського патріархату. URL: <https://times.kharkiv.ua/uk/2019/06/12/u-harkovi-starovinnij-sobor-17-stolittya-perefarbuvali-u-kolori-moskovskogo-patriarkhatu/> (Дата звернення 15.01.2021).

Korzeniewska-Berczyńska J. 1996. «Homo sovieticus» v zerkale polskogo i rossiyskogo obshchestvennogo soznaniya: stereotypy: miry: realnost [«Homo sovieticus» in the mirror of Polish and Russian public consciousness: stereotypes: worlds: reality]. *Acta Polono-Ruthenica*. No. 1, s. 359–367. (In Russian).

Korzeniewska-Berczyńska, J. 1996. «Homo sovieticus» в зеркале польского и российского общественного сознания: стереотипы: мир: реальность. *Acta Polono-Ruthenica*. № 1, с. 359–367.

Kuts H. M. 2007. Problematyka identychnosti v liberalnomu konteksti [Problems of identity in a liberal context]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Seriya: «Pytannya politolohiyi»*. Kharkiv, № 785, вип. 10, s. 79–85. (In Ukrainian).

Куц, Г. М. 2007. Проблематика ідентичності в ліберальному контексті. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: «Питання політології»*. Харків, № 785, вип. 10, с. 79–85.

Kuts H. M. 2014. Perypetiyi formuvannya politychnoho rezhymu v postradyanskiy Ukraini: dosvid Maydaniv [The vicissitudes of the formation of the political regime in post-Soviet Ukraine: the experience of the Maidans]. *Suchasne suspilstvo: politychni nauky: zbirnyk nauk. prats*. Kharkiv, вип. 1 (5), s. 82–94. (In Ukrainian).

Куц, Г. М. 2014. Перипетії формування політичного режиму в пострадянській Україні: досвід Майданів. *Сучасне суспільство: політичні науки: збірник наук. праць*. Харків, вип. 1 (5), с. 82–94.

Kuts H. M. 2019. Ukrayinska ta yevropeyska identychnosti: spilne i vidminne [Ukrainian and European identity: common and different]. *Polityko-pravova mentalnist ukrayinskoho sotsiumu v umovakh yevropeyskoyi intehratsiyi* [Political and legal mentality of Ukrainian society in terms of European integration]. Kharkiv: Pravo. s. 414–430. (In Ukrainian).

Куц, Г. М. 2019. Українська та європейська ідентичності: спільне і відмінне. *Політико-правова ментальність українського соціуму в умовах європейської інтеграції*. Харків: Право. с. 414–430.

MediaPort 2019a, 8 may. Kernes vystupaye za znesennya nametu na ploskhi Svobody ta povernennya prospektu imeni Zhukova [Kernes calls for the demolition of the tent on Freedom Square and the return of Zhukov Avenue]. URL: <https://www.mediaport.ua/kernes-vistupaie-za-znesennya-nametuna-ploshchi-svobody-ta-povernennya-prospektu-imeni-zhukova> (Date of the application 15.01.2021). (In Ukrainian).

MediaPort, 2019a, 8 травня. Кернес виступає за знесення намету на площі Свободи та повернення проспекту імені Жукова. URL: <https://www.mediaport.ua/kernes-vistupaie-za-znesennya-nametuna-ploshchi-svobody-ta-povernennya-prospektu-imeni-zhukova> (Дата звернення 15.01.2021).

MediaPort 2019b, 17 may. Takhtaulova M. Hryhorenko vs Zhukov: bataliyi na mapi Kharkova [Takhtaulova M. Grigorenko vs Zhukov: battles on the map of Kharkiv]. URL: <https://www.mediaport.ua/grigorenko-vs-zhukov-bataliyi-na-mapi-harkova> (Date of the application 15.01.2021). (In Ukrainian).

MediaPort, 2019b, 17 травня. Тахтаулова М. Григоренко vs Жуков: багаталії на мапі Харкова. URL: <https://www.mediaport.ua/grigorenko-vs-zhukov-bataliyi-na-mapi-harkova> (Дата звернення 15.01.2021).

Radio Svoboda 2015, 12 november. U Xarkovi pid chas gromadskykh slukhan schodo dekomunizatsiyi stalasya bijka [A fight broke out in Kharkiv during a public hearing on decommunization]. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news/27361920.html> (Date of the application 15.01.2021). (In Ukrainian).

Радіо Свобода, 2015, 12 листопада. У Харкові під час громадських слухань щодо декомунізації сталася бійка. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news/27361920.html> (Дата звернення 15.01.2021).

Radio Svoboda 2016, 4 march. Kernes separatystskym mitynhom i shтурмом pokazuvav Kyuevu, khto v Kharkovi lider – Baluta [Kernes with a separatist meeting and assault showed to Kiev who in Kharkiv the leader – Baluta]. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/27589884.html> (Date of the application 15.01.2021). (In Ukrainian).

Радіо Свобода, 2016, 4 березня. Кернес сепаратистським мітингом і штурмом показував Києву, хто в Харкові лідер – Балута. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/27589884.html> (Дата звернення 15.01.2021).

Radio Svoboda 2019, 10 may. Vyatrovych: mozhlyve pereimenuvannya prospektu v Kharkovi na chest' Zhukova – porushennya zakonu [Vyatrovych: it is possible to rename the avenue in Kharkiv in honor of Zhukov – a violation of the law]. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-vyatrovych-prospekt-hryhorenka-harkiv/29933152.html> (Date of the application 15.01.2021). (In Ukrainian).

Радіо Свобода, 2019, 10 травня. В'ятрович: можливе перейменування проспекту в Харкові на честь Жукова – порушення закону. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-vyatrovych-prospekt-hryhorenka-harkiv/29933152.html> (Дата звернення 15.01.2021).

Rossiya 24. 2019, 14 may. Natsionalisty protiv russkogo mira: v Kharkove snosyat palatku ATO. 60 minut ot 13.05.2019. [Nationalists against the Russian world: the ATO tent is being demolished in Kharkov. 60 minutes from 13.05.2019]. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=Ng3SeQhuaKk> (Date of the application 15.01.2021). (In Russian).

Россия 24. 2019, 14 мая. Националисты против русского мира: в Харькове сносят палатку АТО. 60 минут от 13.05.2019. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=Ng3SeQhuaKk> (Дата обращения 15.01.2021).

Rozporyadzhennya KHODA 2016. Rozporyadzhennya Kharkivskoyi oblasnoyi derzhavnoyi administratsiyi «Pro pereimenuvannya obyektiv toponimiky m. Kharkova» vid 17.05.2016 № 181 [Order of the Kharkiv Regional State Administration «On renaming of toponymy objects of Kharkiv» dated 17.05.2016 № 181]. URL: <http://kharkivoda.gov.ua/content/documents/808/80788/files/160517-01-11-zagal-181-rozp.pdf> (Date of the application 15.01.2021). (In Ukrainian).

Розпорядження ХОДА, 2016. Розпорядження Харківської обласної державної адміністрації «Про перейменування об'єктів топоніміки м. Харкова» від 17.05.2016. № 181. URL: <http://kharkivoda.gov.ua/content/documents/808/80788/files/160517-01-11-zagal-181-rozp.pdf> (Дата звернення 15.01.2021).

Rushchenko I. 2015. Rosiysko-ukrayinska hibrydna viyna: pohlyad sotsiolooha [Russian-Ukrainian hybrid war: the view of a sociologist]. Kharkiv: FOP Pavlenko O. H., 268 s. (In Ukrainian).

Рущенко, І. 2015. Російсько-українська гібридна війна: погляд соціолога. Харків: ФОП Павленко О. Г., 268 с.

Thompson E. M. 2006. Trubadury imperiyi: rosiys'ka literatura i kolonializm. [Imperial Knowledge: Russian Literature and Colonialism]. Kyiv: Vydavnytstvo Solomiyi Pavlychko «Osnovy», 368 s. (In Ukrainian).

Томпсон, Е. М. 2006. Трубадури імперії: російська література і колоніалізм. Київ: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 368 с.

Ukaz Prezydenta Ukrainy 2017. Ukaz Prezydenta Ukrainy «Doktryna informatsiyanoi bezpeky Ukrainy» vid 25.02.2017 № 47/2017 [Decree of the President of Ukraine “Doctrine of Information Security of Ukraine” dated 25.02.2017 № 47/2017]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/47/2017> (Date of the application 15.01.2021). (In Ukrainian).

Указ Президента України 2017. Указ Президента України «Доктрина інформаційної безпеки України» від 25.02.2017 № 47/2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/47/2017> (Дата звернення 15.01.2021).

Ukrinform 2019, 19 june. Povnennya prospektu Zhukova u Kharkovi ye porushennyam zakonu – Vyatrovych [The return of Zhukov Avenue in Kharkiv is a violation of the law – Vyatrovych]. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/2723888-pereimenuvannya-prospektu-grigorenka-na-prospekt-zukova-e-porushennam-zakonu-vatrovic.html>. (Date of the application 15.01.2021) (In Ukrainian).

Українформ, 2019, 19 червня. Повернення проспекту Жукова у Харкові є порушенням закону – В'ятрович. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/2723888-pereimenuvannya-prospektu-grigorenka-na-prospekt-zukova-e-porushennam-zakonu-vatrovic.html> (Дата звернення 15.01.2021).

Zakon Ukrainy 2015. Zakon Ukrainy «Pro zasudzhennya komunistychnogo ta nacional-socialistychnogo (nacystskogo) totalitarnykh rezhymiv v Ukraini ta zaboronu propagandy yikhnoyi symvoliky» vid 09.04.2015 № 317-VIII [Law of Ukraine “On Condemnation of Communist and National Socialist (Nazi) Totalitarian Regimes in Ukraine and Prohibition of Propaganda of Their Symbols” dated 09.04.2015 № 317-VIII]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317-19> (Date of the application 15.01.2021). (In Ukrainian).

Закон України, 2015. Закон України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» від 09.04.2015 № 317-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317-19> (Дата звернення 15.01.2021).

Дата подання статті до редакції – 12 січня 2021 р.